

Uniwersytet Opolski

Historia IV rok – studia niestacjonarne
Łukasz Przelaskowski

”Szlachta Śląska – Stan badań”

Opole 2008

Pracę swoją o tematyce „Szlachta Śląska – Stan badań” zamierzam przedstawić w odniesieniu o takie prace jak :

- Jurka Tomasza, Obce rycerstwo Śląska;
- Orzechowskiego Kazimierza Historia ustroju Śląska 1202-1740;
- Śreniowskiego Stanisława, Historia ustroju Śląska;

Na wstępie chciałbym rozpocząć od Sękowskiego Romana „Herbarz Szlachty Śląskiej – Stan Badań” – Informator genealogiczno-heraldyczny z wymienieniem literatury, źródeł archiwalnych rękopiśmiennych, źródeł drukowanych oraz monografii, które przysłużyły się do opracowania w/w tematyki. W dalszej części jego pracy opiszę kształtowanie się oraz strukturę śląskiej warstwy szlacheckiej w oparciu o granice i podziały wewnętrzne Śląska na przestrzeni wieków. W celu ukazania sposobu przedstawienia heraldyki przez Sękowskiego przytoczę kilka pozycji z jego pracy związanych z herbem Śreniawa.

Należy rozpocząć od ukazania najwcześniejszych prac powiązanych z heraldyką śląską, do której przyczynił się historyk Bartosz Paprocki. Uczony ten jako pierwszy w 1609 roku wydał w Brnie w języku czeskim „Sztambuch Slezsky w kterem Hospodar z Hostem o mnohych wecech Spasytedlnych rozprawegy Pod Erby a Rody starodawnych Panuw a Rytyrstwa Knyzestwy hornych w Slezy. Na Cztyri Czastky a dwie Knity sebrane a sepsane”. Przebywał on w Opolu (Oppeln)w gościnie u kanclerza księstwa opolsko-raciborskiego Jana Oderwolffa i prawdopodobnie korzystał z materiałów znajdujących się w kancelarii księstwa.

Sztambuch składa się z 24 rozdziałów, których każdy poświęcony jest innemu rodowi górnośląskiemu. Rozdział składa się z dwóch części: wstępnej, podającej genealogię rodu i zasadniczej, opisującej zalety i cnoty rodu podane w formie dialogu gospodarza z gościem. Oprócz tego Paprocki umieścił krótkie,

kilku zdaniowe opisy polskich herbów spotykanych na Górnym Śląsku. Herbarz ten, zawierający wiele nieścisłości, jest niezmiernie rzadki i w praktyce prawie zupełnie niedostępny.

Nadal podstawowym źródłem informacji genealogicznych są prace siedemnasto- i osiemnastowiecznych historyków : Lucae, Heveliusa i Sinapiusa. Zwłaszcza praca tego ostatniego zawiera olbrzymią ilość często bardzo szczegółowych informacji, jednak nie można przyjmować ich bezkrytycznie, gdyż zawierają liczne błędy: Sinapius myli czasem rody o podobnych nazwiskach, daty bądź genealogię. Opracowania późniejsze prawie wyłącznie korzystają tych źródeł.

Z prac XIX i XX wieku należy wymienić: najpełniejsze opracowanie herbarza Konrada Blazka, składającego się z czterech tomów (trzy – Śląsk pruski, jeden – Śląsk austriacki), cytowanych w literaturze naukowej jako śląskie tomy herbarza Siebmachera; bardzo rzadki, trudno dostępny, wydany w trzech zeszytach w 1847 r. w Zgorzelcu herbarz Leonarda Dorsta, zawierający jedynie opisy i kolorowe reprodukcje herbów oraz informacje o majątkach posiadanych przez dany ród w XIX wieku, a także późniejszy, wydany także w Zgorzelcu w latach 1901-1904, herbarz Alfreda von Krane. Herbarz ten, podobnie jak Dorsta, zawiera kolorowe reprodukcje i opisy herbów używanych pod koniec XIX wieku oraz krótkie informacje historyczne dotyczące własności majątków. W późniejszym okresie ukazał się jedynie w 1938 roku pierwszy tom herbarza A. Schellenberga, zawierający informacje o śląskich rodach szlacheckich pochodzenia mieszczańskiego, których w niniejszym informatorze nie uwzględniono.

W języku czeskim ukazał się w 1969 r. (II wyd. od 1991 r) wydany techniką powielaczową herbarz Józefa Pilnacka „Rody starego Szelska”. Znalazły się w nim informacje o rodach szlacheckich pochodzenia z pogranicza śląsko-morawskiego: z księstw opawsko-karniowskiego, cieszyńskiego, raciborskiego i częściowo opolskiego. Pilnacek korzystał głównie z archiwów

wiedeńskich i praskich, do których nie dotarli inni autorzy herbarzy. Herbarz ten zawiera, niestety, wiele błędów, zwłaszcza dotyczących identyfikacji miejscowości.

Informacje o rodach śląskich (jednako bardzo ogólne i błędne) znajdują się też w herbarzach polskich, czeskich i niemieckich.

Drugą grupą podstawowej literatury, wykorzystanej przez autora, są monografie poszczególnych rodów. Najczęściej opracowywane były przez przedstawicieli tych rodów – amatorów, w oparciu o archiwa rodowe. Wychodziły one w bardzo małych nakładach, często jako druki na prawach rękopisów, niesprzedane; obecnie również wydawane w Niemczech i trudno dostępne. Bardzo negatywnie ocenił je Władysław Semkowicz (Rycerstwo śląskie do końca XIV wieku, w: Genealogia, t.2, Poznań-Wrocław 1992). Pomimo słabości metodologicznych zawierają one dużą ilość informacji faktograficznych, a część tych monografii opracowana była przez profesjonalistów (m.in. monografie Pilnacka Wiliczków i Wilczków).

Trzecią grupę literatury stanowią różnej wielkości i jakości lokalne monografie poszczególnych miejscowości, wykorzystujące głównie nie istniejące miejscowe źródła: archiwa parafialne, dworskie i t. p. Autorami tych opracowań byli miejscowi nauczyciele lub księża i wymagają one w większości weryfikacji. Ale autorami takich monografii byli również często uznani regionalni historycy, np. w wypadku Górnego Śląska August Weltzel czy Jan Chrząszcz. Zawierają one bardzo dużo lokalnych informacji faktograficznych dotyczących właścicieli majątków, wyciągów z ksiąg parafialnych i sądowych. Obecnie wychodzą one dość licznie w Niemczech.

Ostatnią grupę, częściowo wykorzystaną, stanowią bardzo liczne źródła drukowane, głównie kodeksy dyplomatyczne (Codex Diplomaticus...) i księgi ziemskie (Chrząszcz, Stibor). W nielicznych wypadkach korzystano ze źródeł rękopiśmiennych.

Praca „Obce rycerstwo na Śląsku” Jurka Tomasza wiele informacji czerpie ze źródeł jakimi są m.in. kronika Kosmasa, Galla Anonima Księga Henrykowska oraz źródła lokalne. Autor umiejętnie prezentuje zmiany, które dały początek nowemu znaczeniu rycerstwa na Śląsku, a co za tym się sprowadza rozwijania się szlachty śląskiej. Doskonale ukazany zanik warstwy ubogich wojów na Śląsku w XIII wieku, którzy nie byli w stanie sprostać nowo wchodzącym zwyczajom w czasie oraz utrzymać się niewielkich dziedzicznych majątków. Z większych przyczyn jakie uznaje Jurek Tomasz za te wydarzenia to napływ obcych rycerzy, dających nowy wzór rycerza z zachodu, a wraz z nimi pojawienie się prawa lennego. Konsekwencją ograniczenia sprawności lennej nie – rycerzy była konieczność zdefiniowania samego pojęcia rycerskiego pochodzenia. U schyłku XV wieku weszła więc na Śląsku w życie praktyka dowodu szlachectwa ojca, matki, babki ojczystej i macierzystej – skąd uтарыło się potem mówić o „vierschildiger Adel”. Autor zatem wyjaśnia, zauważa, że w wieku XIII Opolszczyznę od właściwego Śląska różniły przede wszystkim dwa czynniki: dużo słabsza urbanizacja i brak napływu obcych rycerzy. Zatem w I połowie XIV w zachodzi proces absorpcji wojów w szeregi szlachty z jednej strony, z drugiej zaś – proces kształtowania się szeroko rozgałęzionych rodów rycerskich, nie są wciąż należycie objaśnione. Oba wypadły w jednym czasie i nie ulega wątpliwości, że pozostawały ze sobą w ścisłym związku.

Orzechowski Kazimierz w pracy „Historia ustroju Śląska 1202-1740” korzysta m.in. z Księgi Henrykowskiej, gdzie uznaje iż w sferze rodzimego prawa rycerskiego, odzwierciedlonego w owej księdze, co z powodzeniem można rozciągać również na Górny Śląsk, czyli dzielnicę opolsko – raciborską byli to rycerze – milites oraz rycerzykowi – militelli. Pod rządami prawa lennego było podobnie. Wyraziło się to najogólniej w przeciwstawieniu Mann oraz vittermassig Mann, rycerzy pasowanych i nie pasowanych. Najważniejszym dziełem, o które Orzechowski się opierał w swojej pracy to F. Rachfahla, Die Organisation der Gesamtstratsverwaltung Schlesiens vor dem

dreissigjährigen Kriese (1894) oraz jego zwięzła kontynuacja H. Hubnera, Die Verfassung und Verwaltung des Gesamtstaates Schlesien in der Zeit des Dreissigjährigen Krieges (1923).

Śreniowski Stanisław w „Historii ustroju Śląska” przypomina o tzw. „zwierciadle saskim” czyli lennu na prawie niemieckim stosowanym z rosnącą siłą w czasie na terenach skolonizowanych bardziej lub mniej przez mniejszość niemiecką, a co za tym idzie zmianami społecznymi wśród ludności t. j. właśnie narodzinach szlachty.

BIBLIOGRAFIA

1. Sękowski Roman, Herbarz Szlachty Śląskiej, Informator genealogiczno-heraldyczny, t I A - C, s. 376, kwiecień 2002
2. Tamże, t II D - G, s 55, 406, maj 2003
3. Tamże, t III H – K, s 385, grudzień 2003
4. Tamże, t IV K – Ł, s 317, lipiec 2005
5. Jurek Tomasz, Obce rycerstwo na Śląsku, Poznań 1998
6. Orzechowski Kazimierz, Historia ustroju Śląska 1202-1740, Wrocław 2005
7. Śreniowski Stanisław, Historia ustroju Śląska, Katowice-Wrocław 1948